

**ОГЛЯД НАУКОВО-ПРАКТИЧНОГО СЕМІНАРУ,  
ПРИСВЯЧЕНОГО Х ВСЕУКРАЇНСЬКОМУ ФЕСТИВАЛЮ НАУКИ,  
ТА ЗАСІДАННЯ РАДИ МОЛОДИХ УЧЕНИХ  
НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ІНСТИТУТУ ВИВЧЕННЯ  
ПРОБЛЕМ ЗЛОЧИННОСТІ ІМЕНІ АКАДЕМІКА В. В. СТАШИСА  
НАПРН УКРАЇНИ**

У Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПРН України в рамках святкування Днів науки 17 травня 2016 р. відбувся науково-практичний семінар, на якому було заслухано дві наукові доповіді. Захід був організований радою молодих учених Інституту. У ньому взяли участь аспіранти, здобувачі, молоді науковці, а також керівництво Інституту – директор В. І. Борисов, заступник директора з наукової роботи В. С. Батиргарєєва, учений секретар Н. В. Нетеса.

Науковий захід відкрив голова Ради молодих вчених Інституту М. Г. Колодяжний. З вітальним словом виступив директор Інституту В. І. Борисов, який наголосив на корисності таких заходів, оскільки вони сприяють розкриттю наукового потенціалу молодих учених, розширюють їх науковий світогляд, удосконалюють практику публічних виступів. Наприкінці виступу він побажав учасникам семінару плідної роботи і конструктивних обговорень.

Здобувач Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПРН України *Руслан Геннадійович Григор'єв* виступив з науковою доповіддю на тему *«Кримінологічна характеристика особи злочинця – суб'єкта злочинів, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою»*. Доповідач наголосив на актуальності проблеми боротьби з корупцією в Україні взагалі та злочинів, передбачених ст. 368 КК України, зокрема. Автор зазначив, що ефективне запобігання злочинності можливе лише за умови, якщо увага правоохоронних органів, окрім іншого, буде зосереджена на особі злочинця як носієві причин вчинення певного злочину. При цьому науковцем на

підставі самостійно проведеного емпіричного дослідження розглядуваних корупційних злочинів було надано ґрунтовну кримінологічну характеристику особи злочинця-корупціонера, який прийняв пропозицію, обіцянку про одержання неправомірної вигоди або одержав останню.

Соціально-демографічна характеристика такого злочинця показала, що це здебільшого чоловіки (73,7 %) достатньо зрілого віку (30–50 років – 52,7 %, 50–65 років – 25,7 %,) із повною вищою освітою (83,8 %), громадяни України, мають власну сім'ю (73,5 %), в якій виховуються діти (68,2 %). Найчастіше працюють в органах внутрішніх справ (11,2 %), органах місцевого самоврядування (10,5 %), закладах охорони здоров'я (8,9 %) та комунальних підприємствах (7,3 %) на посадах керівника (9,9 %) чи спеціаліста державного контролюючого органу (13,9 %), оперативного працівника органів внутрішніх справ (7,3 %), сільського голови (6,6 %) чи лікаря (4,6 %). У переважній більшості випадків корупціонери є службовими особами, які обіймають посади категорії «В» державної служби. Кожен третій корупціонер (27,5 %) на момент прийняття пропозиції, обіцянки про одержання неправомірної вигоди або її одержання посідав відповідальне становище. Більшість винних (65,2 %) обіймали відповідну посаду нетривалий час (до 3 років).

Кримінально-правова характеристика осіб-корупціонерів зазначеної групи показала, що злочин, передбачений ст. 368 КК України, вчиняється ними із прямим умислом та із метою у виді одержання неправомірної вигоди. Злочинний мотив має корисливу спрямованість. Аналіз співучасті засвідчив, що 14,9 % указаних корупційних злочинів вчиняються у групі за попередньою змовою, а 3,1 % – у складі організованих злочинних груп. Незначний показник групового характеру зазначених злочинів свідчить про їх високу латентність. У більшості випадків (99,3 %) злочинці як неправомірну вигоду одержують гроші, з них у 66,7 % випадків отримано гривню, у 28,9 % злочинів – долари США, а у 4,4 % злочинів мало місце одержання різних видів валют. Найчастіше (55,6 %) корупціонери одержують неправомірну вигоду у

розмірі, що не перевищує 5 тис. грн., у кожному третьому злочині (30,7 %) розмір неправомірної вигоди перевищує 50 тис. грн. Результати дослідження вказують на достатньо поблажливе ставлення судової системи до корупціонерів, оскільки майже половина злочинців (44,0 %) звільняється судом від відбування покарання з випробуванням, ще третині винних (28,8 %) призначається покарання у виді штрафу. Незначній частині корупціонерів (20,8 %) суди призначають покарання у виді позбавлення волі.

Морально-психологічна характеристика зазначених осіб засвідчила їх корисливу спрямованість. При цьому відмічається різноманітність потреб та мотивів злочинної поведінки залежно від рівня вчинення корупційного злочину, посадового статусу службової особи та посади, яку вона обіймає в органі державної влади чи місцевого самоврядування. Найбільший набір мотивів простежується на так званому елітарному рівні, де корисні прагнення «VIP-корупціонерів» доповнюються мотивами самоактуалізації й самоствердження. Інтереси більшості досліджуваних корупціонерів полягають у розширенні «потрібних» соціальних зв'язків із визначеними особами, від яких може залежати їх життєвий успіх та матеріальний добробут; удосконаленні технологій кримінального збагачення; знаходженні нових способів одержання неправомірної вигоди та ін. Життєві цінності зазначених злочинців є антисоціальними, а їх внутрішня стійка установка зводиться до незаконного збагачення шляхом одержання неправомірної вигоди.

Доповідачем обґрунтовано, що корислива спрямованість осіб, які вчинили злочин, передбачений ст. 368 КК України, специфічність їх морально-психологічної сфери дозволяють відносити таких корупціонерів до особливого різновиду корисливого злочинця.

Виходячи із загальної корисливої спрямованості особи злочинця-корупціонера, було запропоновано провести його типологію за критерієм домінуючої потреби та мотивів вчинення корупційного злочину. При цьому слід урахувувати низку додаткових взаємопов'язаних елементів: вид органу

державної влади, де працює службова особа-корупціонер; наявність співучасті; ступінь організованості злочинної діяльності; рівень латентності злочинних дій; розмір неправомірної вигоди, що одержується службовою особою. На підставі вказаного критерію виділено умовні типи політичного, престижного та дрібного корупціонера.

Автором зроблено висновок, згідно з яким корислива спрямованість службових осіб, які прийняли пропозицію, обіцянку про одержання неправомірної вигоди або одержали неправомірну вигоду, специфічність їх інтересів, ціннісних орієнтацій та низка інших виділених морально-психологічних ознак дозволяють стверджувати, що корупціонери є окремим типом корисливого злочинця. Можна припустити, що концентрація негативних психологічних властивостей корупціонерів зростатиме залежно від рівня вчиненого злочину (елітарний, бюрократичний, низовий), а також, відповідно, місця службової особи в управлінській ієрархії органів державної влади і місцевого самоврядування.

Далі з науковою доповіддю на тему «Алгоритмізація допиту» виступив молодший науковий співробітник Інституту *Соколенко Микита Олександрович*. Він зазначив, що останнім часом у криміналістиці спостерігається тенденція до розвитку нових напрямів слідчої тактики, зокрема продовжується формування основних засад алгоритмізації, а також виокремлення проблем щодо впровадження її положень у діяльність із розслідування злочинів.

Під алгоритмізацією діяльності слідчого доцільно розуміти розробку алгоритмів його діяльності або у ширшому розумінні підхід до організації розслідування, заснований на запровадженні оптимальних варіантів рішень залежно від слідчих ситуацій. Алгоритмізація здатна допомогти слідчим продуктивно користуватись узагальненими знаннями, прийомами, зменшити кількість помилок і упущень. При цьому самі алгоритми виступають своєрідним акумулятором передового досвіду, підвищують ефективність слідчої діяльності, перетворюють її на програмно-керовану й більш контрольовану.

На базі алгоритмізації діяльності слідчого стає можливим підбір оптимальних тактичних прийомів, запровадження варіантів їх обрання залежно від ситуацій. Разом із тим важливо, щоб алгоритм не обмежувався вичерпним переліком прийомів, слідчих дій, тактичних операцій, а орієнтував слідчого на послідовність і порядок їх здійснення. Оскільки діяльність слідчого здебільшого здійснюється в умовах дефіциту часу й екстремальної ситуації, алгоритми мають бути чіткими та лаконічними, тобто мати опис процедури здійснення прийомів у формі певної навчальної програми.

Алгоритмізація розслідування злочинів можлива саме тому, що оптимальний перелік слідчих дій залежить не від випадкових факторів, а від різноманітних, але все ж прогнозованих слідчих ситуацій. При цьому не треба забувати про неоднорідність і неповторність конкретних ситуацій, що істотно ускладнює розробку алгоритмів у криміналістиці. Ось чому слід вести мову не про повну формалізацію діяльності слідчого, а про окремі її аспекти. Водночас це не є підставою для відмови від алгоритмізації розслідування, оскільки при всій формалізації алгоритм зберігає евристичний характер, що забезпечує свободу прийняття рішення слідчим на будь-якій стадії розслідування.

Відомо, що допит є найбільш поширеною й одночасно найбільш ускладненою за тактикою слідчою дією, на підготовку і провадження якої слідчий витрачає в середньому 50–60 % загального часу свого робочого дня. Водночас допит є найважливішим інструментарієм слідчого для отримання та перевірки доказової інформації. Зазначені обставини зумовлюють необхідність у розробці сучасних заходів, спрямованих на вдосконалення організації та проведення цієї слідчої дії. До заходів, що можуть підвищити ефективність допиту, збільшити його результативність, слід віднести побудову певних алгоритмічних схем його проведення.

Ведучи мову про можливість застосування алгоритмів допиту, необхідно надати відповіді на такі запитання: по-перше, в чому полягає перевага алгоритмічного підходу до тактики провадження допиту порівняно з тради-

ційними рекомендаціями?; по-друге, які складнощі виникають на шляху запровадження алгоритмів допиту?; по-третє, яка сфера реалізації алгоритмізації допиту?

Надаючи відповідь на перше запитання, слід наголосити на тому, що побудова алгоритмів допиту. Є безумовно, більш високим рівнем наукових розробок і більш оптимальною формою викладення порад слідчому. Алгоритмізація допиту є результатом запровадження у криміналістичну науку кібернетичних підходів та пов'язана з цим можливістю використання комп'ютерної техніки. Саме алгоритми здатні істотно скоротити витрати часу для підготовки і проведення допиту, надати цьому процесу більшу керуваність, оскільки слідчий, спираючись на розроблені в науці алгоритми, має можливість не займатися їх винаходом у тих випадках, коли є готові оптимальні рішення.

Обов'язковою умовою реалізації алгоритмізації допиту виступає можливість типізації ситуацій, що виникають під час провадження цієї слідчої дії. Без перебільшення можна стверджувати, що основна проблема алгоритмізації допиту полягає у різноманітності ситуацій, що створюються. У зв'язку з тим, що неможливо виділити всі без залишку ситуації допиту і запропонувати до них відповідні алгоритмічні схеми дій слідчого, слід вести мову про побудову алгоритмів лише до окремих ситуацій, які є найбільш усталеними і прогнозованими.

Як видається, найбільш стабільними є ситуації при розв'язанні не пізнавальних, а організаційних завдань, що виникають на етапі підготовки до допиту. Саме на цьому етапі завдання є найбільш спрощеними, такими, що повторюються і піддаються розчленуванню на певні складові, а тому придатні до розв'язання формалізованими засобами. Виходячи з вищезазначеного, можна констатувати, що найбільш придатною сферою для побудови алгоритмів допиту слід визнати його підготовчий етап.

Дійсно, при підготовці до допиту перед слідчим за будь-яких ситуацій постають завдання інформаційної, організаційної та технічної спрямованості. При вирішенні інформаційних завдань слідчий зобов'язаний ретельно ознайомитись із матеріалами кримінального провадження, отримати додаткову інформацію про особу допитуваного та його стосунки із оперативних джерел, у разі потреби проконсультуватися зі спеціалістами у тій чи іншій галузі знань. Організаційні завдання передбачають з'ясування місця і часу допиту, кола його учасників, складання плану допиту. Технічні – пов'язані із процедурою застосування передбачених чинним законодавством додаткових засобів фіксації результатів допиту. Усі ці завдання за своїм характером є усталеними і повторюються щодо різних суб'єктів допиту, а тому їх виконання пов'язане із застосуванням певних алгоритмічних приписів, викладених у вигляді комп'ютерних програм і наданих у розпорядження слідчим.

Застосування алгоритмів допиту засобами комп'ютерної техніки можливе через створення відповідного програмного забезпечення. Це можуть бути спеціально розроблені програми або відповідні блоки в системі автоматизованого робочого місця (АРМ) слідчого, які розглядаються як комплекс програмно-технічних засобів інформаційної підтримки прийняття ним рішень. До цих блоків мають входити такі складові: алгоритми допиту всіх передбачених чинним кримінальним процесуальним законодавством учасників кримінального провадження; алгоритми допиту в конфліктних ситуаціях; алгоритми викриття неправдивих показань; алгоритми спростування необґрунтованого посилення на алібі; алгоритми припинення обмови або самообмови; алгоритми актуалізації у пам'яті допитуваного забутих фактів; алгоритми допиту потерпілого з елементами віктимної поведінки; алгоритми встановлення психологічного контакту з допитуваним та ін.

Отже, алгоритмізація допиту здатна забезпечити правильну організацію роботи слідчого та істотно зменшити кількість помилок, сприяє зваженому, раціональному вирішенню завдань, що постають перед ним. Водночас

недостатність наукових розробок щодо створення та упровадження алгоритмів дій професійних учасників кримінального процесу в різноманітних ситуаціях зумовлюють необхідність у проведенні більш поглибленого дослідження проблем алгоритмізації як на теоретичному, так і на практичному рівнях.

Наукові доповіді Р. Г. Григор'єва і М. О. Соколенка супроводжувались жвавим обговоренням учасниками наукового засідання. Доповідачі відповіли на низку цікавих запитань, що стосувались окресленої ними тематики. Окремі їх пропозиції були піддані об'єктивній критиці з боку наукової громади молодих учених. По завершенні обговорення доповідей загальним зібранням Ради молодих учених прийнято рішення проводити подібні заходи в Інституті й надалі.

**М. Г. Колодяжний**, канд. юрид. наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ імені акад. В. В. Сташиса НАПрНУ, Голова Ради молодих учених